

Politična znanost 25 let kasneje

I. Institucionalni in intelektualni razvoj

1. Odločitev, da se politične vede na Slovenskem institucionalizirajo v posebni visokošolski instituciji, je bila plod globljega spoznanja tako vodilnih političnih sil družbe kot znanosti same.

Že program ZKJ je zapisal, da je razvoj političnih in drugih družbenih ved potreba časa. Vzpostavitev političnih ved kot posebnega področja visokošolskega študija in raziskovanja – ki se je dogodila na podlagi istih spoznanj tudi v drugih treh največjih visokošolskih centrih v Jugoslaviji – je bila tesno povezana s splošnim gospodarskim in kulturnim napredkom ter s spoznanjem o novem pomenu politike, ki se je kristaliziralo v kritiki etatistične koncepcije socializma in v oblikovanju socialističnega samoupravljanja kot njegove zgodovinske alternative. V naših razmerah so predvsem potrebe po samoupravni modernizaciji družbe in tudi političnega življenja narekovala priznanje političnih ved in njihovo institucionalizacijo. Zato je bilo že od vsega začetka zamišljeno, da se visoka šola za politične vede ne bo omejila zgolj na vzgojo visoko kvalificiranih družboslovnih kadrov, marveč da bo tudi rasla v resno politološko raziskovalno ustanovo. Institucionalizacija političnih ved je pomenila kritiko dogmatizma, ki je monopolist in vrhovni arbiter na področju družbenih in zlasti političnih znanj; pomenila pa je hkrati tudi kritiko pragmatizma, ki se v družbeni in politični praksi ravna samo po kratkoročnih interesnih in empiričnih vidikih in ne potrebuje niti teorije niti znanosti; bila je tudi odgovor na ekonomizem, ki zlasti v nerazviti družbi rad potiska kompleksno problematiko družbenega razvoja in tudi (socialistične) politike na periferijo. Institucionalizacija političnih ved pa je pomenila – in pri tem je znanstvena in izobraževalna politika pri nas prednjačila pred mnogimi drugimi deželami – tudi napredek v priznavanju nove delitve dela na področju družbenih ved in v organizaciji znanstvenoraziskovalnega dela in vzgojnoizobraževalnega procesa.

Čeprav ne moremo te trditve tu natančneje argumentirati, moramo vendar poudariti: znanstveno spoznavanje politike je seveda mnogo starejše, kot je institucionalizacija politične znanosti; o tem priča vsa zgodovina politične misli od antike, meščanskih revolucij, Marxa in marksizma in med drugim tudi prispevek naše samoupravne misli, ki je rasla (v delih E. Kardelja in drugih) v soočanju z epohalnimi problemi našega časa, v parcialni obliki pa so k temu prispevale in še vedno prispevajo tudi druge družboslovne discipline.

Priznanje politične znanosti kot posebne discipline pa je pomenilo kvalitativni premik zaradi tega, ker je izhajalo in izhaja iz spoznanja, da spričo pomena in specifičnih procesov politike kot upravljanja družbenih zadev in izvrševanje oblasti to področje v drugi polovici XX. stoletja zahteva kontinuirano in sistematično raziskovanje (in pedagoško delo na temelju tega). Očitno gre pri priznavanju politične znanosti kot posebne discipline za civilizacijski pojav, saj prihaja do tega – seveda v različni meri in v različnih oblikah – v vseh razvitih, demokratično usmerjenih družbah ne glede na tip družbenopolitičnih sistemov. V naši družbi naj

bi politična znanost skupaj z drugimi vedami s temeljito analizo teoretičnih in empiričnih problemov politike prispevala k poglobljanju socialistične samoupravne demokracije, k večanju sposobnosti, da samoupravni subjekti in vse socialistične subjektivne sile racionalneje odločajo o družbenih in političnih zadevah.

Naloge politične znanosti kot posebne družboslovne discipline so seveda izredno zahtevne in njena odgovornost velika. Kasneje bomo govorili o tem, v čem vidimo meje dosedanjih dosežkov politične znanosti, hkrati pa bomo tudi nakazali nekatere bistvene naloge politologije glede na potrebe časa, ki prihaja.

Preden pa se bomo lotili teh vprašanj, naj le v skopi obliki ugotovimo in ocenimo nekatere značilnosti institucionalnega in intelektualnega razvoja politične znanosti v zadnjih 25 letih.

2. Ne bi mogli trditi, da so bila vsa bistvena spoznanja o problemih politične znanosti v času njenega institucionalnega nastajanja povsem jasna. V nekem smislu bi lahko celo rekli, da je institucionalizacija političnih ved celo prehitela refleksijo o politični znanosti. Toda kot povsod, je bila tudi tu na delu dialektika. Dejstvo, da se je politična znanost konstituirala kot posebna disciplina, je vplivalo na intenziviranje razmišljanja o njenih bistvenih problemih kot posebne družboslovne stroke, ta spoznanja pa so vplivala po drugi strani na nadaljevanje preobrazanja discipline (institucionalno). Shematično bi lahko trdili, da se je politična znanost oblikovala zlasti v tehle glavnih smereh:

a) Kristalizirala se je zavest o politični znanosti kot avtonomni disciplini. Če se je na začetku to spoznanje še mešalo s predstavo o politični znanosti kot »strešni«
oznaki za vrsto sorodnih družbenih ved, je postajalo vse jasnejše, da je politična znanost samostojna družboslovna disciplina z lastno problematiko raziskovanja in specifičnimi pedagoškimi in družbenimi funkcijami.

b) Če je bila na začetku predvsem poudarjena pedagoško-kadrovska vloga politične znanosti, je čedalje bolj rastla zavest o potrebi po razvoju znanstvenoraziskovalnega dela na politološkem področju.

c) Postopoma je prihajalo do večje notranje diferenciacije politične znanosti. To se je izražalo v tem, da se je v celotnem sklopu politične znanosti vse jasneje oblikovalo samostojno področje mednarodnih odnosov, kazalo pa se je tudi v tem, da je politološka stroka (ta proces je še v teku) oblikovala vrsto novih poddisciplin.

č) Vzporedno s tem se je oblikovala tudi vsebina politološkega študija in raziskovanja. Politološki študij se je – upošteva je ocenjene družbene potrebe, razvoj politične znanosti pri nas in v svetu – notranje postopoma profiliral tako, da je poleg nujnih splošnih teoretičnih znanj vseboval vse več elementov analitične narave (ta proces je še v teku), kar se je izrazilo v novem vzgojno-izobraževalnem programu, v okviru katerega sta se izoblikovali družbenopolitična smer in smer študija mednarodnih odnosov. Vse bolj se je profiliral tudi podiplomski študij političnih ved.

d) Zunanji izraz hotenja, da se utrdi vloga politologije kot posebne znanstvene discipline, je bila ustanovitev Centra za politološke raziskave (leta 1967) in Centra za preučevanje mednarodnih odnosov (leta 1981). Širšo vlogo pri spodbujanju politične znanosti, njene profesionalne zavesti in družbenega statusa politologije pa naj bi imelo tudi Slovensko politološko društvo (ustanovljeno 1968). Slednje naj bi z obćim zborom in posvetovanjem o interesih, državi in samoupravljanju v bližnji prihodnosti obnovilo svojo širšo aktivnost (zadnje čase je bilo društvo aktivno predvsem z organiziranjem razprav o politični znanosti, o rezulta-

tih znanstvenih raziskav, pri organizaciji sodelovanja slovenskih politologov z Zvezo združenj za politične vede Jugoslavije in pri organiziranju (v sodelovanju z Zvezo) mednarodnih stikov in nastopov v forumih, kongresih in drugih srečanjih Mednarodne asociacije za politične vede – IPSA).

3. Vprašanje, ki naš mora ob 25-letnici politične znanosti oziroma njene institucionalizacije – poleg njene institucionalne rasti in vzgojnoizobraževalne vloge – zlasti zanimati, je njen intelektualni razvoj, ki se kaže v rezultatih znanstvenoraziskovalnega dela, v teoretičnih in empiričnih raziskavah politike. Ravno ti rezultati so podlaga vsem drugim funkcijam politične znanosti, posebej seveda vzgojnoizobraževalni. Zavedajoč se nekaterih primanjkljajev, o katerih bomo govorili nekoliko kasneje (tč. II.), moremo vendar trditi, da je bilo kljub maloštevilnim kadrom in sorazmerno pičlim materialnim sredstvom to delo odgovorno opravljeno. Raziskovalni prispevek stroke bi morda skrajšano označili takole:

a) V obravnavanem razdobju je bila teoretično in metodološko utemeljena vrsta poglobitnih politoloških disciplin, pri čemer so bili bolj ali manj upoštevani tudi prispevki politične znanosti po svetu. Utemeljevanje teh disciplin je bilo povezano z elaboracijo širšega koncepta politike, ki presega njeno osredotočenost na državo in vključuje dialektiko civilne družbe in politične države v perspektivi premagovanja dualizma med obema. V teoriji mednarodnih odnosov pa je bila ravno na podlagi societalne koncepcije politike posvečena posebna pozornost konceptualizaciji in vlogi meddržavnih nosilcev mednarodnih odnosov.

b) Več raziskav je bilo posvečenih in objavljenih s področja marksistične teorije politike. Pri tem sta bila poudarjena npr. zgodovinska geneza in razvoj Marxovih pogledov na razmerje med civilno družbo in politično državo, osvetljeni so bili pogledi na razmerje med voditelji in množico pri Rosi Luxemburg, obdelani so bili nekateri aspekti Gramscijeve civilne družbe in hegemonije in nekateri bistveni aspekti Kardeljevih pogledov na dialektiko politike in socialistične demokracije. Napisane in objavljene so bile posebne študije o izvoru in razvoju Marxove in Engelsove koncepcije revolucionarne partije in o razvoju marksističnih pojmovanj naroda. Tudi pri uveljavljanju teorije mednarodnih odnosov je bil ovrednoten prispevek marksizma in novejšje jugoslovanske marksistične misli.

c) Dokajšnjo pozornost je politična znanost posvečala obravnavi teorije interesov in njihovi vlogi v političnem sistemu, zasnovani na socialističnem samoupravljanju. V tem sklopu so bili storjeni poskusi globlje osvetlitve bistva koncepcije samoupravnega pluralizma, kar ostaja tudi v bodoče ena od ključnih nalog v raziskovalni strategiji politologije.

č) Osvetljeni so bili nekateri bistveni aspekti antropologije politike in obdelani teoretični problemi politične kulture.

d) Več ključnih publikacij je obravnavalo problematiko delegatskega sistema od njegove teoretične obdelave s stališča načelnih odnosov med delom in politiko do empiričnega raziskovanja delovanja in uresničevanja delegatskega sistema v SR Sloveniji ali njegovih posameznih segmentov (npr. vloga mladine, žensk itd.). Ravno pri raziskovanju delegatskega sistema je bilo uresničeno plodno sodelovanje tako med sorodnimi raziskovalnimi institucijami in strokami v naši republiki (zlasti s pravnimi vedami, komunikologijo) kot tudi s politologi z drugih raziskovalnih centrov po Jugoslaviji. Tu se je pokazala tudi koristnost neposrednega sodelovanja uporabnikov v svetu posebnega projekta.

e) Posebna pozornost je bila posvečena raziskovanju volilnega procesa, ki je potekalo v sodelovanju z drugimi politološkimi raziskovalnimi centri.

f) Opravljene so bile raziskave o vlogi ustavnega sodstva, o razmerju med izvršno oblastjo in delegatskimi skupščinami in obdelani odnosi med cerkvijo in državo in nekateri vidiki politične doktrine katolicizma:

g) Pomemben je bil tudi politološki raziskovalni prispevek k proučevanju vloge združenj občanov v našem političnem sistemu, zlasti glede na njihov odnos do Socialistične zveze delovnega ljudstva:-

h) Elaboriran je bil temeljit teoretični okvir za raziskovanje mednarodnih odnosov, raziskani so bili in konceptualizirani nekateri aspekti zunanje politike.

i) Posebnega pomena so objavljene raziskave o političnih sistemih Latinske Amerike, o problematiki kolonizacije in dekolonizacije ter socializma v deželah v razvoju.

j) Znanstveno in praktično so bile pomembne raziskave problematike narodnih manjšin, samoodločbe narodov in komparativnih vidikov mednarodnih organizacij.

k) V primerjalnih raziskavah so bili obdelani nekateri vidiki vloge vojske v politiki, zastavljeno je bilo raziskovanje nekaterih temeljnih vidikov klasifikacije političnih sistemov in družbenopolitičnih procesov v razvitih kapitalističnih deželah.

Čeprav ni tukaj mesto, da se spuščamo v presojo kvalitete vseh teh raziskav, pa dejstvo, da so bile številne objavljene v samostojnih knjigah, študijah in razpravah, da je bilo večje število prevedenih v srbohrvaščino, da so bili prispevki objavljeni tudi v tujini, opozarja na njihov širši pomen. O istem govori tudi to, da je večje število teh raziskovanj navajano v tuji strokovni literaturi. Vprašanje je, kakšen je bil učinek teh raziskav na družbeno prakso. Čeprav s tem ne moremo biti zadovoljni, je očitno, da so neposredno vplivale na pedagoški proces in da so, kot lahko domnevamo, tudi delovale na politično kulturo v naši družbi. V neki meri so imele – ta aspekt pa bi bilo treba še raziskati in to smer učinkovanja v bodoče okrepiti – tudi prakseološki učinek. Prakseološkemu vidiku politološke discipline smo že v preteklosti začeli posvečati večjo pozornost (o tem pričajo opravljene teoretične raziskave o temeljnih fazah političnih procesov itd.). Tako razvoj politologije po svetu kot tudi pereči problemi (ne)uresničevanja samoupravnih in drugih družbenih odločitev pri nas pa pričajo o posebni aktualnosti tega pristopa, ki ga bomo morali mnogo bolj gojiti in mu tudi omogočiti ustrezne institucionalne okvire.

Naj na koncu tega razdelka pripišemo še tole. Ko smo tukaj navedli nekaj rezultatov politoloških raziskav, smo se omejili v glavnem le na tiste, ki so nastajali znotraj politološke stroke v ožjem pomenu besede. Pri tem je treba opozoriti na to, da so tudi raziskave v sorodnih družboslovnih disciplinah (v sociologiji, pravnih vedah, ekonomskih vedah, zgodovinoписju, filozofiji, komunikologiji, psihologiji, marksologiji itd.) obravnavale nekatere bistvene aspekte političnih problemov ali drugih družbenih problemov, ki so politično relevantni (tu opozarjamo, primeroma, na raziskovanje teoretične in empirične problematike komune, nekaterih aspektov federalizma, na raziskovanje slovenskega javnega mnenja, samoupravljanja v združenem delu, problematike distribucije moči v delovnih organizacijah, politične propagande, mednarodnega komuniciranja, nove mednarodne ekonomske in informacijske ureditve, na analize protislovij družbene lastnine, psihologije ustvarjanja, spoznavanja in osebnosti, raziskovanja teoretičnih in empiričnih

problemov socialne strukture naše družbe in sodobnega sveta sploh, na raziskave nekaterih obramboslovnih problemov, etike in vloga jezika v politiki – o tem so bile tudi opravljene nekatere uvodne teoretične raziskave tudi v politologiji – razmerja med psihoanalizo in politiko, literaturo in politiko in v širšem smislu kulturo in politiko itd.). Prav tako se tukaj nismo spuščali v to, da bi natančneje analizirali vprašanje, v kolikšni meri je družbena in politična misel družbene prakse vplivala na razvoj politične znanosti pri nas. Da je v tej točki obstajala pozitivna zveza tako glede institucionalizacije politične znanosti kot njene vsebine, je bilo in ostaja (kljub temu, da se zavedam izredne zapletenosti in protislovnosti odnosa med politično znanostjo in družbeno prakso) eno izmed temeljnih izhodišč avtorja tega sestavka.

II. Perspektive in naloge politične znanosti v 80. letih

Rezultati se (v politični znanosti in družbeni praksi) praviloma razlikujejo od še tako dobrih načrtov. Brez jasnega postavljanja nalog gotovo ne bi bilo dosegli tistega, kar smo, toda popolnoma se zavedamo, da se naša disciplina kljub omenjenim dosežkom – ki so, kot rečeno, imeli odmev po Jugoslaviji in po svetu – sredi 80. let sooča z nekaterimi izrazitimi primanjkljaji. Na današnjem srečanju, ki je namenjeno četrstoletju inštitucionalnega obstoja politološke discipline, je skušnjava, da bi poudarjali (predvsem) dosežke, dokaj velika; vendar bi bilo, če bi ji sledili, to škodljivo tako za nadaljnji razvoj politične znanosti kot za družbeno prakso. Če bi torej skušali opozoriti vsaj na nekatere najbolj očitne deficite politične znanosti, bi morda kazalo poudariti vsaj tele:

1. politična znanost ni zadostno metodološko reflektirala samo sebe, da bi razčlenjeno in primerjalno osvetlila vso zapletenost svoje specifične vloge v sodobni družbeni znanosti in družbeni praksi;

2. V empirično-analitičnih raziskavah ni v potrebni meri zaobsegla političnih institucij in problematik na občaslovenski oziroma občejugoslovanski ravni;

3. premalo pozornosti je posvečala primerjalnim raziskavam na ravni jugoslovanske družbe in zlasti družbenopolitičnim procesom razvitih kapitalističnih družb;

4. izrazito je zaostajala in zaostaja v preučevanju tokov socializma in drugih naprednih gibanj v sodobnem svetu;

5. čaka jo tudi pomembna naloga, da preučuje zgodovino politične misli na Slovenskem (in sodeluje pri raziskovanju politične misli drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti).

Treba je poudariti, da se slovenski politologi zavedamo teh primanjkljajev, na kar smo že nekajkrat opozorili. Čeprav ne moremo opravičevati vsake slabosti v razvoju politične znanosti, kot je pri nas često navada, zgolj z objektivnimi okoliščinami, pa je gotovo, da je na to vplival tudi relativno pičli delež sredstev, ki se je in se še vlaga v to stroko in splošen odnos do vloge znanosti v naši družbi. Na to je vplival tudi dokajšen kadrovski deficit, ki ga je zaostrovala pogosta fluktuacija kadrov, ki je tudi v bodoče ne izključujemo (ravno ta fluktuacija pa opozarja na to, da bi pri reševanju razvojnih problemov politične znanosti morali v večji meri sodelovati tudi odgovorni družbeni faktorji).

Na vsak način pa iz omenjenih kritičnih ugotovitev ne delamo in ne smemo delati glede bodočega razvoja politologije pesimističnih zaključkov. Spodbudno je

že dejstvo, da so bili ti problemi identificirani tudi v pripravi načrta za srednje in dolgoročni razvoj stroke, čeprav seveda to ni zadostni pogoj za zanesljivo napredovanje discipline.

V novem srednjeročnem in dolgoročnem programu je izpostavljeno raziskovanje ravno tiste problematike, ki je središčna tako z gledišča razvoja politične znanosti kot s stališča ocenjenih potreb družbene prakse. Gre za raziskovanje temeljnih teoretičnih in metodoloških problemov politike in politične znanosti, zgodovine politične misli (posebej politične misli na Slovenskem), za raziskovanje političnega sistema in družbenopolitičnih organizacij in združenj. Posebno pozornost posveča program raziskovanju politične kulture, njenih teoretičnih vidikov in empiričnih značilnosti v naši družbi, zajema pa tudi raziskovanje komparativnih političnih sistemov, zlasti razvitih družb. Prav tako so bili v program raziskovanja vključeni ali pa se postopno vključujejo nekateri osrednji problemi mednarodnih odnosov.

Zavedam se, da so to ambiciozne naloge. Toda ob ustreznih samoomejitvah, ob nujni kadrovski krepitvi nekaterih osrednjih disciplin in ob obetih, ki jih daje institucija novih raziskovalcev (ki pa so, paradoksalno, trenutno skopo odmerjeni ravno političnim vedam), smemo morda pričakovati, da bo v prihodnjih letih prišlo v politični znanosti do nekaterih novih premikov, ki bodo zožili spoznane primanjkljaje. Ti premiki pa ne bodo odvisni zgolj od sposobnosti in pripravljenosti, da rešujemo tekoče kadrovske in materialne probleme discipline, marveč tudi od tega, kolikor bomo pri njenem oblikovanju izhajali iz nekaterih temeljnih spoznanj. Med ta spoznanja in te izzive zlasti sodijo tile trije sklopi:

1. Izrednega pomena je, da razvijamo vse glavne funkcije politične znanosti, bistveno pa bo, koliko bo uspela uveljaviti svojo temeljno, t. j. spoznavno funkcijo. To pa pomeni, da bo potrebno predvsem krepiti njeno raziskovalno komponento, saj je ravno od nje odvisno, koliko bo lahko izpolnjevala tudi druge osrednje funkcije, zlasti vzgojnoizobraževalno, politično-kulturno in prognoistično. V sklopu ključne naloge, da se poveča kognitivni potencial politične znanosti, je bistvenega pomena tudi to, da v njej nadaljujemo z raziskovanjem temeljne metodološke problematike o razmerju med objektivnostjo in normativnostjo v politični znanosti. Treba bo upoštevati vse konsekvence iz spoznanja, da je napočila doba postnormativizma, da pa smo (v svetovni politični znanosti) tudi priče postpozitivizma. Kritika normativizma v politični znanosti kliče k temu, da na podlagi zgodovinske perspektive poglobimo empirične raziskave politike; kliče k temu, da se politična znanost odpira tehnološko-ekonomskim, družbeno-strukturnim in psihološkim spremembam, ki jih sproža in jih bo v prihodnjih desetletjih sprožala znanstvenotehnološka revolucija doma in po svetu; je klic k temu, da je občutljiva za protislovne učinke te nove revolucije, ki po eni strani sprošča doslej neslutene možnosti za širjenje prostora človekove svobode, po drugi pa je človeštvo zaradi napredka svojega lastnega znanja prvikrat ogroženo v sami svoji eksistenci.

Kritika normativizma pa ni nekakšen povratek v izrinjanje vrednostno-etične problematike iz politične znanosti. Nasprotno: ravno v dobi, ko je v rokah politike praktična odgovornost, ali se bo človeštvo razvijalo v smeri nove civilizacije ali pa bodo neodgovorne človekove odločitve uničile človeški rod, je vrednostno-normativna problematika politične znanosti aktualna bolj kot kdajkoli. Etika odgovornosti politike postane v takih razmerah ne samo temeljna komponenta demokratičnega odločanja, marveč tudi pogoj za eksistenco človeka in človeštva. Najvišja

vrednota politične znanosti je odgovornost za resnico, toda resnica ni nevtralna, ko zadeva interese in potrebe ljudi, zlasti če gre za takšne vrednote, kot so življenje, zdravje in svoboda človeka, današnjega in bodočih rodov.

2. Doba, ki prihaja, tudi zahteva, da vsestransko premislimo predmet politične znanosti, »politiko« samo. Po svetu se veliko govori o tem, da je »stara politika« v krizi, da prihaja doba »nove politike« ali celo, da je blizu »konec politike«. V vsem tem je, mislim, treba videti simptom nečesa, kar je že nekaj desetletij pogosto tudi motiv politične misli in politične znanosti pri nas: da se je konceptualno in praktično izživela tista politika, ki se definira samo z medstrankarskim (in z vsakim) bojem za oblast, da je v težavah tradicionalna predstavniško-parlamentarna vladavina, da pa je v krizi tudi država blaginje in tudi politična država zgodnjega socializma.

V krizi je torej tradicionalna partijska država in politika, ki se z njo istoveti; v resnih težavah je država blaginje, kolikor se začena vse bolj tudi na levici, ki je bila tradicionalno pretežno etatiistična, zastavljati vprašanje ekonomske (dis)funkcionalnosti in padanja produktivnosti neposrednih socialnih storitev »socialne države«; pod vprašajem je skrčenje političnega samo na sfero partij, države in tradicionalnih interesnih skupin. V sodobni politični znanosti se vse izraziteje postavlja vprašanje o političnem značaju sfer oziroma dejavnosti, ki so jih šteli in jih še običajno štejejo za nepolitične (npr. področje upravljanja v gospodarstvu, kulturi, znanosti, kompleks znanstveno-tehnične revolucije, odnosi med spoloma). V politični znanosti gre torej za nova spoznanja – s tem pa je povezano tudi prevrednotenje konceptov države, demokracije in drugih osrednjih kategorij politične teorije in prakse – kar v znatni meri širi prostor naše discipline in ji nalaga nove obveznosti. Ta spoznanja pa tudi napoveduje začetek postetatiistične dobe politike.

Če je po svetu torej »stara politika« zašla v krizo (pojav t. i. »Politikverdrossenheit«), je tudi res, da se je v razmerah ekonomske in družbene krize – kljub samoupravnim alternativam ali ravno zato, ker ta doživlja v praksi stagnacijo in popačenja – politika znašla pred resnimi problemi legitimnosti tudi pri nas, kar vpliva tudi na sedanje zastoje in protislovja v naši politični znanosti.

Politična znanost ima v takih kriznih razmerah ne samo dolžnost, da analizira vzroke in fenomenologijo krize, marveč da tudi ugotavlja globlje vzroke in tista družbena sredstva, ki naj prispevajo k izhodu iz krize. Menim, da je izhodišče, na katerem mora pri tem vztrajati, ravno spoznanje, da je socialistična samoupravna politika kriterij in vsebina preobrazbe stare politike v novo. Eden izmed bistvenih vzrokov krize, v kateri smo, je ravno okoliščina, da so poglavitne družbenopolitične odločitve, kljub samoupravni fasadi, dejansko često potekale v okvirih ozkih neformalnih birokratsko-tehnokratskih skupin. Iz krize torej ne more peljati nobena recentralizacija družbenega odločanja in ponovna krepitev politične države. Iz krize nas lahko popelje le spoznanje, da je treba na podlagi novega koncepta družbenega razvoja, ki bo presegal stare potrošniške vzorce, preobražati naš politični sistem (ne samo politični) in spreminjati prakso tako, da bosta po svoji institucionalni strukturi in po motivacijskih učinkih v polni meri mobilizirala vse legitimne materialne in moralne interese naše družbe.

Smisel nove politike, kot jo v načelu odpira socialistično samoupravljanje, je ravno v tem, da namesto ene centralizirane pobude ali namesto nekaj oligarhičnih centrov odločanja krepí pobudo večine ljudi in njihovih neposrednih delovnih in življenjskih asociacij, da spodbuja izražanje in uveljavljanje delovnih, razrednih,

narodnih in drugih posebnih in skupnih življenjskih interesov in potreb. Nihanje med partikularizmom in centralizmom, ki se medsebojno pogojujeta, izziva politično znanost, da med ključne probleme svojih raziskav in konceptualizacij postavi ravno vprašanje oblikovanja skupnih in obćih interesov. Toda pri tem nikakor ne gre za to, da bi obnovili nekakšno tradicionano pojmovanje obćega interesa, marveč ravno za to, da naj integracija interesov na vseh ravneh in področjih družbenega življenja nujno zaobsega, česar ne smemo nikoli nehati ponavljati in nehati spoštovati, priznavanje legitimnih individualnih in posebnih interesov. Skupni interesi so legitimni le v toliko, kolikor vključujejo upravičene interese mnogoštevilnih interesnih skupnosti in ljudi, ki jih sestavljajo. Ni dvoma, da so med obema komponentama politike protislovja, ki jih mora politična znanost pomagati razkrivati in tudi iskati načine, da se brez nepotrebnih stroškov razrešujejo po poti medsebojnega dialoga, sporazumevanja, in kadar je po naravi stvari nujno, z večinskim odločanjem. V delu razvitih liberalnih demokracij, zlasti tistih, ki so nacionalno ali kako drugače izraziteje notranje diferencirane, pa sploh dobiva zelo pomembno vlogo pri odločanju načelo konsociativnosti, ki namesto večinskega odločanja temelji na usklajevanju interesov in sporazumevanju. Ni treba posebej poudarjati, da je tudi to opozorilo politični znanosti, da posveti posebno pozornost večinskemu načelu odločanja, da bi tako globlje osvetlila vzroke in okoliščine, zaradi katerih se to načelo, ki ostaja še vedno ena izmed osrednjih metod političnega odločanja, v sodobni politični znanosti in politični praksi začenja relativizirati z drugimi načini odločanja, ki bolj zagotavljajo uveljavljanje legitimnih individualnih in posebnih interesov, hkrati pa tudi jamčijo za večjo trdnost skupnosti. V mnogonacionalni skupnosti, kot je naša, bi abolutiziranje večinskega načela imelo, ni treba poudarjati, lahko še posebno kvarne posledice za razreševanje protislovij med parcialnimi in skupnimi interesi, a tudi za uveljavljanje skupnih interesov vseh. Kot imajo kvarne posledice sredobežne težnje, ki temeljijo na širitvi legitimnega področja konsenza.

Ko se politična znanost sooča s problematiko samoupravnega pluralizma kot jedra samoupravne politike, mora, menim, mimo že omenjenih in drugih vprašanj, skušati odgovoriti tudi na tale:

– Kakšni so dejanski empirični odnosi med političnim sistemom, državo in samoupravljanjem in kako ti odnosi pogojujejo uveljavljanje legitimnih interesov in njihovo integracijo v družbi?

– Kakšna je pri tem vloga države, kakšni so odnosi med deli »državnega sistema« in v kakšnem odnosu sta zlasti komponenta samoupravljanje in oblasti? V kakšnem razmerju sta družbena kriza in krepitev izvršilnih organov države?

– Kateri procesi potekajo v »civilni družbi« in kako se ti procesi prenašajo – ravno spričo normative in institucionalne značilnosti samoupravljanja, ki je jedro civilne družbe v socializmu – v širše organe delegatsko-skupščinskega odločanja?

– Zakaj se tako počasi uveljavlja v samoupravnem pluralizmu ustrezna vloga družbenopolitičnih organizacij, društev in združenj?

– Kakšno vlogo ima v samoupravnem pluralizmu tako imenovano »nekonvencionalno obnašanje«, ki se izraža v različnih »novih« interesnih skupinah in gibanjih? Kateri so vzroki nastajanja teh gibanj, kakšna je njihova funkcija in kateri so specifični problemi njihove legitimnosti v razmerah socialističnega samoupravljanja?

– V čem pluralizem samoupravnih interesov oživlja poseben pomen problematike človekovih pravic, svobošćin in obveznosti? V čem je v teh svobošćinah

zajeta ne samo »svoboda za« (freedom to), marveč tudi »svoboda od« (freedom from) (problem avtonomnosti)? Kateri so specifični problemi svobode misli in idejnega pluralizma v teoriji in praksi samoupravnega pluralizma?

– Kako se v socialističnem samoupravnem pluralizmu izraža subjektiviteta delavskega razreda in drugih delovnih slojev in interesnih skupin in skupnosti? Kakšen je vpliv družbene delitve dela na generiranje subjektov družbene in politične moči in kakšna je vloga profesionalnih upravljalških slojev v družbenem in političnem odločanju?

– Kakšne implikacije ima za politiko in za samoupravni pluralizem nova znanstvenotehnična revolucija, kakšne so posebej njene implikacije glede možnosti koncentracije oblasti ali večje disperzije politične moči in krepitev neposredne demokracije?

– Kako se uresničuje pluralizem samoupravnih interesov v teoriji in praksi specifičnega jugoslovanskega federalizma? Katere so ovire, da se asociativna komponenta federalizma ne uresničuje dovolj učinkovito in v kolikšni meri lahko temeljita politološka analiza teh procesov pospeši povezovanje narodov in narodnosti Jugoslavije po samoupravni poti? Kako poteka komuniciranje med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi po izvedravnih poteh (tendence, enosmernost-dvosmernost, področne in območne razlike; institucije, odgovornost)?

– Kako se imperativi samoupravnega pluralizma izražajo v kadrovske politiki (problem rotacije, volitev, generacijski aspekti, itd.)?

– Kako mednarodno okolje determinira družbenopolitične procese (in s tem vpliva tudi na uresničevanje samoupravnega pluralizma) in kakšne odmeve ima samoupravni pluralizem v sodobni družbeni znanosti po svetu?

Zavedam se, da so posamezne vidike teh problemov obravnavale tako politična znanost v Sloveniji in drugod v Jugoslaviji, kot tudi druge vede (zlasti pravne in sociološke). Ti problemi so tudi predmet Kritične analize političnega sistema; do njih so se opredeljevali kongresi in drugi najvišji zbori družbenopolitičnih organizacij. Vendar so v naši javnosti in tudi politični znanosti odgovori na nekatera od teh vprašanj še vedno kontroverzni, dosedanje družboslovne raziskave pa niso bile dovolj integralne niti po metodologiji niti po predmetu raziskovanja, da bi jih zajele v celoti. Brez temeljnih primerjalnih empiričnih raziskav, primerno teoretično utemeljenih, bodo faktorji, ki ovirajo oziroma pospešujejo samoupravno politiko, ostali nezadostno osvetljeni, razen tega pa je dinamika političnih procesov tako živa, da jo je treba kontinuirano raziskovati. To pa zahteva tudi razkorak med normativnim in stvarnim, ki je v naših razmerah še posebej izzivalen.

Treba je dodati, da se v zvezi z omenjenimi vprašanji in sploh pri opredeljevanju sedanjih protislovij med »staro politiko« in normativno postavljeno »samoupravno politiko« kot ključni problem zastavlja tudi vprašanje odnosov med politiko in ekonomijo, med tem, koliko politika (z ekonomsko politiko itd.) lahko usmerja ekonomijo, koliko se mora pri tem ravnati, če hoče biti racionalna, po ekonomskih nujnostih, ki jih narekujejo zakoni trga.

To je eno izmed osrednjih vprašanj politične znanosti in seveda tudi ekonomske znanosti (zadeva tudi sociološke, komunikološke, pravne, psihološke in druge znanosti). Načelno je sicer jasno (čeprav še vedno tečejo spori o tem, ali je blagovna proizvodnja lahko »socialistična«), da je (ekonomska) politika voluntaristična in torej neracionalna, če se ne opira na tržne zakonitosti, toda pri tem ostaja vendar dokaj obsežen prostor za razprave o tem, v čem se socialistična politika

razlikuje oziroma mora razlikovati – ob upoštevanju tržnih zakonov – od politike klasičnega ali neoliberalnega načela laissez faire, ki je bilo (in je še) v marsičem tudi ideološka formula. Katere konsekvence ima priznavanje tržnih zakonitosti za samoupravni pluralizem in kateri so vzroki, da so glede priznavanja teh zakonitosti v praksi takšni odpori?

Ne more biti dvoma, da etatizem v svetovnem obsegu (kljub še vedno nujnim funkcijam države, ki ji moramo v politični znanosti posvetiti tudi več raziskovalne pozornosti), doživlja globoko krizo in da se nakazuje doba postetatističnih strategij razvoja (in tudi socializma), ki tudi terjajo ponovni premislek o politiki in o nalogah politične znanosti. Daleč od tega, da bi pod težo tehnološko-ekonomske prisile (kakorkoli je že ta narasla) nastopil »konec politike«, se na začetku postetatistične epohe kaže ravno potreba po (bolj podružbljeni) politiki: kolikor bolj je torej nujno, da se omejuje obseg državne politike, toliko bolj je potrebno, da se razvija avtonomna družbena politika, kar v naših razmerah pomeni samoupravna politika.

3. S stališča potrebe, da se na novo opredeli politika in s tem tudi vsi drugi bistveni »kontestabilni« pojmi (oblast, politična moč, demokracija, interesi, odgovornost, odnos med delom in politiko itd.), moramo tudi znova premisliti odnos med politično znanostjo in družbeno prakso in v širšem smislu med znanostjo in politiko sploh. To je še posebej pomembno za samoupravno družbo v času, ko je očitno, da je za izhod iz družbene krize potrebno spodbuditi in sprostiti vse intelektualne potenciale družbe in na drugi strani usposobiti vse institucije družbenega in političnega odločanja, da bodo v letih, ki prihajajo, zmožne uporabljati znanje in znanost kot bistveno komponento demokratičnega in racionalnega odločanja. To je pomembno tudi zaradi tega, da bodo odločevalci lažje dojemali protislovno naravo znanstveno-tehnološkega napredka in se tako znali izogniti njegovim nevarnim pastem, ne da bi zato glede znanosti zdrknili v nemočno romantično resignacijo.

Razmerje med politično znanostjo in družbeno prakso, na katero se tu omejujemo, se kaže, med drugim, zlasti v teh razsežnostih:

Prvič. Dialektično pojmovanje tega razmerja zahteva, da jasno specificiramo vlogi politologije in politične prakse; v vsakdanji zavesti in deloma tudi pri intelektualni javnosti ta razlika še ni dovolj jasna, kar je posledica tako vpliva tradicionalne (a)politične kulture kot tudi tega, da politična znanost še ni dovolj profesionalizirala svoje stroke. Prvenstvena naloga politične znanosti je (ne da bi zato pristajala na načelu t. i. čiste znanosti), da *spoznava* in *pojasnjuje* politične procese, medtem ko je, prvenstvena naloga politične prakse, da te procese *oblikuje*, da jih, kolikor gre za avtentično socialistično politiko, tudi strukturno spreminja. Res ne gre za to, da bi svet le razumeli, ampak ga moramo tudi spreminjati, toda preden ga spremenimo, ga moramo vendarle razumeti. Če ne bi bilo tako, bi bil Marx, kot je nekdo dejal, ne predsedel toliko časa v knjižnici Britanskega muzeja, marveč bi rajši deloval (čemur se občasno tudi ni odrekal) kot novinar in organizator. Enotnost teorije in prakse je na znotraj razlikovana enotnost, ki predpostavlja specifično razliko znanstvenega in političnega. Če politična praksa ne spoštuje te razlike, nujno zabrede v volutarizem in druge oblike pragmatizma, ki je ena glavnih nevarnosti socialistične družbe.

Drugič. Politična znanost je zaradi tega do politične prakse v izrazitem protislovnem odnosu. Po eni strani mora ostati, če naj deluje kot znanost, kritična do tekoče politike in do institucionalno-izvedbenih sestavin političnega sistema,

do političnega subjektivizma in volunterizma, do odtujevanja politike in oblasti od delovnih ljudi. Po drugi strani pa mora biti kritična do spontanističnega anarhizma in se zavedati velike vloge politike in nujne vloge države v procesu samoupravne transformacije ter biti tudi faktor politične mobilizacije. Protislovje je torej v tem, da mora biti politična znanost kritična in afirmativna hkrati.

Tretjič. Sodobni čas, kot smo rekli, zahteva, da se – ob zavedanju specifične razlike med vlogo politike in znanosti – bistveno poveča vloga znanosti v družbenopolitičnem in samoupravnem odločanju. Menim, da iz tega imperativa časa sledi v letih, ki prihajajo, za politično znanost nekaj specifičnih nalog, ki naj jih na kratko označim takole:

a) Politična znanost naj bi v prihodnje posvečala v svoji raziskovalni strategiji posebno pozornost vprašanju, na kakšne načine povečati vlogo znanosti v družbenopolitičnem odločanju. Raziskovala naj bi (skupaj z nekaterimi drugimi disciplinami) vsebinske, institucionalne in druge pogoje pretoka rezultatov znanosti v družbeno prakso in preučevala možnosti, da se z ustreznimi institucionalnimi reformami okrepi sposobnost elementov političnega sistema (od delegatskih skupščin in njihovih izvršilnih organov do družbenopolitičnih organizacij), da materialno spodbujajo raziskovanje ključnih družbenih problemov in da rezultate teh raziskav vključujejo v svoje odločitve.

b) Politična znanost naj bi v letih, ki so pred nami, skušala še okrepiti raziskovanje specifične demokracije samoupravnih interesov, pri čemer naj bi posvečala potrebno pozornost tako socialno-razrednim, institucionalnim kot procesnim in politično-kulturnim aspektom tega pluralizma. Posebno pozornost bi pri tem v bližnji prihodnosti posebej namenila socialistični zvezi delovnega ljudstva, vlogi združenj in sploh subjektivnega faktorja, nekaterim vidikom delegatskega sistema s poudarkom na osrednjih institucijah slovenske družbe.

c) Družbeni pomen svojih raziskav bo skušala povečati tudi tako, da bo nadaljevala z raziskavami metodologij in pristopov, ki jih sodobna politična znanost – skupaj z nekaterimi drugimi družbenimi vedami – razvija v okviru tako imenovanih »policy sciences« oziroma znanosti o politikah. Ravno to področje politične znanosti, ki v zadnjih letih doživlja v mednarodni politični znanosti pravi razcvet, je velikega praktičnega pomena tudi za nas, saj preučuje proces oblikovanja odločitev na posameznih področjih družbenega in političnega življenja, zlasti veliko pozornost pa posveča vrednotenju (evaluaciji) in uresničevanju (implementaciji) sprejetih odločitev in njihovim nameravanim in nenameravanim učinkom v praksi.

Četrtič. Večja praktična vloga politične znanosti – nazadnje a ne na zadnjem mestu – bo odvisna tudi od razvijanja njenega teoretičnega in metodološkega potenciala. Dialektično-zgodovinsko razumevanje znanosti, ki naj bi zajela zapleteno dialektiko civilne družbe in (politične) države, oblasti in samoupravljanja, svobodne individualnosti in urejene skupnosti, se bo moralo – v večji odprtosti za probleme sodobnosti in prihodnosti – ustvarjalno opirati tako na izročilo humanistične misli in dognanja marksizma kot na inovacije sodobne politične in družbene znanosti.

III. Ključni pomen študija in raziskovanja mednarodnih odnosov

Ko razmišljamo o nalogah in perspektivah politične znanosti na Slovenskem, moramo poudariti velik pomen, ki ga imata pri tem študij in raziskovanje

mednarodnih odnosov. Pri razvoju raziskovanja in študij mednarodnih odnosov je FSPN tesno sodelovala s kompetentnimi družbenimi interesenti, predvsem z republiškim družbenim svetom za mednarodne odnose. Za raziskovanje in študij mednarodnih odnosov so še vedno, menimo, odločilne njegove ugotovitve, ki jih je omenjeni svet sprejel 28. 2. 1984. V njih je zapisal, da je pri presoji oblikovanja novih vzgojnoizobraževalnih programov (in tudi raziskovalne prakse, o čemer je sprejel stališča in mnenja dne 31. 3. 1983) treba izhajati iz tega, »da so mednarodni odnosi vse pomembnejša razsežnost sodobnega sveta in da vse močnejše vplivajo na življenje posameznika in vsakega naroda, da je spoznavanje mednarodnih odnosov pomembno na vseh ravneh in na vseh poglobitnih področjih odločanja zlasti v samoupravno usmerjeni družbi, ki temelji na načelu odprtosti, aktivne koeksistence in nevrščnosti ter teži k aktivni vlogi v svetu in k podružbljanju politike«. Takšno splošno izhodišče je v času, ko so se ponekod kazali znaki omahovanja glede vloge mednarodnih odnosov v pripravljajočih se novih programih visokošolskega študija in raziskovanja, podpirala tudi slovenska družboslovna javnost. Uveljavljanje študija mednarodnih odnosov, povezanega z raziskovanjem, je temeljilo in temelji na projekciji potreb po kadrih s profiliranimi znanji iz mednarodnih odnosov, ki se formirajo na posebni smeri študija, zasnovano pa je tudi na spoznanju, da so znanja iz mednarodnih odnosov velikega pomena tudi za oblikovanje poklicnih profilov sociologa, novinarja, obramboslovca in sorodnih družboslovnih poklicev. Takšno stališče pri oblikovanju statusa, koncepta in strukture študija (in raziskovanja) mednarodnih odnosov je izviralo tudi, dodatno, iz ugotovitve, da je od tega – v povezavi z drugimi znanostmi – »še posebej odvisno, v kolikšni meri bomo v prihodnje lahko zadovoljevali potrebe celotnega kompleksa vzgoje in izobraževanja po poznavanju mednarodne problematike in sploh potrebe po oblikovanju aktivne politične kulture v naši družbi.« (prav tam)

Iz teh ugotovitev sledijo tudi za smer mednarodnih odnosov, ki se tudi otepa s kadrovskimi problemi, pomembne naloge, ki jih bomo še natančneje obravnavali. Naj tukaj omenim predvsem (poleg vzgojnoizobraževalnega procesa) nadaljnje raziskovanje temeljnih teoretičnih in metodoloških problemov mednarodnih odnosov, demokratizacije mednarodnih odnosov, vlogo politike in prakse nevrščnosti, raziskovanje družbenopolitičnih procesov v deželah v razvoju, mednarodno regionalno sodelovanje Jugoslavije in mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih. Sprožena je tudi pobuda, da se začno raziskovati nekateri aspekti sodobnega socializma.

Namesto sklepa

Ko ob 25-letnici FSPN razmišljamo o nadaljnji usodi politične znanosti v naši družbi, se torej zavedamo nalog, ki se postavljajo pred to disciplino v času, ki prihaja.

Politična znanost se bo samo bogatila, če bo odprta za dosežke drugih družbenih ved, ki jih goji Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, posebno sociologije, komunikologije in obramboslovnih ved. Njen nadaljnji razvoj je bistveno povezan tudi z razvojem pravnih, ekonomskih, psiholoških, lingvističnih in drugih znanosti. V novi informacijski družbi, ki je na obzorju, bo morala odgovoriti na nova vprašanja dialektike novih tehnoloških nujnosti in nevarnosti, a tudi širših možnosti za spreminjanje in osvobajanje dela in človeka. Naravno je, da pričakujemo, da bodo spoznanja naše discipline koristila tudi drugim družbenim vedam.

Sedanji čas zahteva večjo vlogo individua in njegovih asociacij v družbenem in političnem življenju, zahteva krepitev racionalnosti in uveljavljanje subjektivitete v odločanju o družbenih zadevah. V času, ko se soočamo z velikimi obeti nove znanstvenotehnološke revolucije in hkrati z njeno pretnjo zdravju in celo življenju človeka in človeštva, se mora marsikaj bistveno premakniti v našem individualnem in kolektivnem mišljenju in življenju. Politična znanost naj bi bila – skupaj z vsemi družbenimi vedami, z znanostjo sploh in z vsemi subjektivnimi silami v kardeljevskem smislu besede – del kolektivnih naporov za racionalizacijo in demokratizacijo našega žitja in bitja v svetu, ki se spreminja in ki se bo jutri še bolj spremenil. Naša stroka naj bi – v tesnem sodelovanju s političnimi vedami po Jugoslaviji in svetu – torej prispevala ne samo k temu, da bomo bolje vedeli, kaj smo in kje smo, marveč da bomo tudi bolje vedeli, kam gremo in kaj zmoremo. Globlje spoznanje sveta politike, kakršen je, pa naj bi krepilo tudi našo samozavest, našo voljo in naše upanje.

SLAVKO SPLICHAL

Razvoj novinarskega študija in komunikologije

1. Izobraževanje novinarjev in demokratizacija komuniciranja

Malo poklicev je proizvedel človeški razvoj, ki bi bili sami v sebi tako protislovni in ki bi bili deležni tako različnih pogledov in vrednotenj, kot jih je *novinarstvo*. Notranje protislovje novinarstva in novinarstvu sorodnih komunikacijskih dejavnosti, ki so stare toliko kot je stara naša civilizacija (spomnimo se samo propagande!), zadeva v prvi vrsti novinarstvo kot *služnost*: velikim in pritlehnim ciljem, služnost elitam moči in revolucionarnim avantgardam, služnost partikularističnim in obćim interesom . . . Prav dejstvo, da je novinarstvo vedno bilo in je na specifičen način povezano, večidel podrejeno neki drugi dejavnosti, ima zanj določujoč značaj. Novinarstvo je vedno bilo v odnosu do oblasti, pa nikoli na oblasti. Novinarstvo se je razvilo ne le kot plod duhovnih, ampak tudi materialnih in posebej ekonomskih spodbud in se je z nastankom množičnih obćil ućlenilo v množično proizvodnjo za trg, a meril svoje uspešnosti nikoli ni zvedlo na ekonomska merila. Novinarstvo je vedno bilo podvrženo ideološkim pritiskom, pa hkrati vedno tudi kritika ideologije.

Ta protislovja takorekoč usodno zaznamujejo tudi vprašanja izobraževanja za novinarski poklic od konca 19. stoletja naprej, torej od časa nastanka množičnega tiska, ko se je novinarstvo z delitvijo dela v komunikacijskih organizacijah izoblikovalo tudi v specifičen *poklic*. Pred skoraj sedemdesetimi leti je Max Weber na 1. kongresu nemških sociologov ugotavljal, da sta značaj in funkcija tiska v družbi v veliki meri odvisna od – kot je dejal – porekla, izobrazbe in profesionalnih zahtev za novinarje. V tem pogledu se do danes nič bistvenega ni spremenilo.

Celotna zgodovina novinarstva postavlja v ospredje dvojce bistvenih vprašanj: